

نقش سرمایه‌های اجتماعی در مدیریت و مشارکت محله‌ای. مورد مطالعه: محله‌های تیموری و هاشمی منطقه ۱۰ شهر تهران^۱

زهرا فنی^{۱*}، ژیل سجاد^۲، منصور سلیمانی^۳

^۱عضو هیات‌علمی گروه جغرافیا دانشگاه شهید بهشتی

^۲عضو هیات‌علمی گروه جغرافیای دانشگاه شهید بهشتی

^۳دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی

تاریخ دریافت: ۹۳/۷/۷؛ تاریخ پذیرش: ۹۴/۳/۳

چکیده

مدیریت شهری به معنای اداره امور شهر به منظور پایداری و رضایت اجتماعات محلی با در نظر گرفتن و تبعیت از سیاست‌های ملی است. دستیابی به چنین مدیریتی، توجه به سرمایه‌های اجتماعی را ضروری می‌سازد تا مشارکت محلی را به منظور بسیج منابع نهفته شهروندان برای رفع مشکلات فزاینده هموار سازد. در حالی که مدیریت محله در تهران برای ارتباط مردم و اجتماعات محلی با شورای شهر و مدیریت شهر تهران (شهرداری) ایجاد شده، فاقد اثربخشی و کارایی لازم می‌باشد و هنوز جایگاه مشخصی در ساختار مدیریت شهری پیدا نکرده است. در سال‌های اخیر بسیاری از جوامع، سرمایه‌های اجتماعی را به‌عنوان جزئی از یک استراتژی برای تجدید قوا، تقویت جوامع شهری و کاهش مسائل و مشکلات مدیریت شهری پذیرفته‌اند. این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی و پیمایشی به بررسی مفهوم سرمایه‌های اجتماعی و ارتباط آن با مدیریت محله پرداخته است. برای بررسی میزان سرمایه‌های اجتماعی و مشارکت محله‌ای، تعداد ۲۰۱ پرسش‌نامه در بین ساکنان دو محله هاشمی و سلیمانی (تیموری) منطقه ۱۰ شهرداری تهران توزیع گردیده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار Spss و همچنین آزمون T با دو نمونه مستقل و ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. نتایج پژوهش بیانگر وجود تفاوت معنادار بین سرمایه‌های اجتماعی در دو محله می‌باشد (میزان سرمایه‌های اجتماعی در محله تیموری با ۳,۲۳۱ از محله هاشمی با ۲,۷۵۴ بیشتر می‌باشد) که این امر تاثیر خود را به صورت متفاوت در میزان مشارکت ساکنان این دو محله گذاشته است، یعنی بین تمایل به مشارکت و سرمایه‌های اجتماعی همبستگی وجود دارد، اما هیچ گونه همبستگی بین سرمایه‌های اجتماعی و مشارکت عینی در محلات وجود ندارد. همچنین با وجود بالا بودن سرمایه‌های اجتماعی در محله تیموری به نسبت محله هاشمی، میزان آشنایی و میزان مشارکت واقعی در محله هاشمی از محله تیموری بیشتر می‌باشد؛ این امر نشان می‌دهد که سرمایه‌های اجتماعی در محله تیموری کمتر مورد بهره برداری قرار گرفته و در مشارکت واقعی ساکنان تاثیر چندانی نداشته است. به همین دلیل بایستی سازوکارهایی برای به واقعیت تبدیل نمودن مشارکت ذهنی به عینی فراهم شود، که این امر با تفویض اختیارات بیشتر به نهادهای محله ای و ساکنین محله محقق می‌گردد.

واژه‌های کلیدی: مدیریت محله، سرمایه‌های اجتماعی، مشارکت، منطقه ۱۰ شهرداری تهران

۱- این مقاله برگرفته از رساله دکتری می‌باشد که با حمایت مالی مرکز مطالعات برنامه ریزی شهر تهران انجام گرفته است
*نویسنده مسئول: z-fanni@sbu.ac.ir

مقدمه

از نیمه دوم قرن بیستم و پس از جنگ جهانی دوم، به دنبال تغییرات ساختاری و بنیادی در اوضاع اقتصادی اجتماعی و سیاسی جهان، مطالعات نظری و تحقیقات کاربردی در بخش مدیریت و برنامه ریزی شهری به طور جدی صاحب نظران و متخصصان امور شهری را وادار به چرخش محسوسی به سوی نظام های دموکراتیک شهری و رویکرد اداره ی شهرها از سطوح خرد به کلان کرد (فنی و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۶). از این رو لزوم توجه به مشارکت محلی در برنامه ریزی شهری به صورت گسترده ای افزایش یافته است و مسئولان دریافته اند که مشارکت محلی مهم ترین و تنها راهبرد و راهکار برای به رسمیت شناختن مشارکت و حضور مردم در برنامه ریزی و اطمینان از همراهی آن ها می باشد که این امر می تواند زمینه تحقق توسعه پایدار شهری را نیز فراهم سازد (NICK, 2008:44).

مشارکت مردم در برنامه ریزی شهری را می توان نگرشی عمل گرایانه و واقع بینانه در برخورد با نارسایی های ناشی از برنامه های به اصطلاح از بالا به پایین تلقی کرد. توجه به مردم و مشارکت آنها در برنامه ریزی از سال های ۱۹۶۰ در کشورهای پیشرفته و از ۱۹۷۰ در کشورهای رو به پیشرفت مرسوم شد. این نگرش به دنبال تأکید بر ابعاد اجتماعی در برنامه های توسعه آغاز شد و با اهمیت توجه به پایداری اجتماعی، به عنوان بستر تحقق سایر ابعاد پایداری مورد توجه بیشتری قرار گرفته است (سجادی و همکاران، ۱۳۹۱: ۵). از سوی دیگر، یکی از جنبه های توجه به مشارکت مردم شناخت نیازها و واقعیت های نظام اجتماعی یعنی توجه به مفهوم سرمایه های اجتماعی و اهمیت آن در این رویکرد می باشد (Gilchrist, 2009:111).

هر چند واژه سرمایه در اصل در قلمرو اقتصادی به کار گرفته می شود، اما از حدود دو دهه گذشته در قلمرو اجتماعی مورد پذیرش رو به فزاینده ای قرار گرفته است و در حال حاضر به عنوان یکی از موارد مهم در برنامه ریزی شهری مطرح می باشد (صیدایی و همکاران، ۱۳۸۸: ۲). سرمایه های اجتماعی در سه سطح خرد، میانی و کلان مطرح می باشد که در این

پژوهش سطح خرد آن یعنی محله مد نظر می باشد. بنابراین این مقاله با پشتوانه مبانی نظری مرتبط با مدیریت محله و سرمایه های اجتماعی به بررسی ارتباط بین سرمایه های اجتماعی و نقش آن در طرح مدیریت محله در دو محله منطقه ۱۰ شهرداری تهران از طریق جمع آوری داده ها پرداخته و با مجموعه ای از شاخص ها به تحلیل و جمع بندی ارتباط بین سرمایه های اجتماعی و مدیریت محله مبادرت ورزیده است.

طرح مسأله

با پیش بینی استقرار بیش از ۶۶ درصد جمعیت جهان در شهرها تا سال ۲۰۲۰ میلادی، جهان در حال تبدیل به جهانی شهری است (Morgan, T. 2003: 7). از این رو مدیریت شهری در آینده به طور اعم و در قرن بیست و یکم به طور اخص، درگیر نوعی چالش خواهد بود؛ چالشی که خود تابعی از تغییر و تحولات فناورانه، جمعیتی، اقتصادی، سیاسی و بین المللی محسوب می گردد. افزایش روزافزون مقیاس و گستردگی و نیز پیچیدگی مسائل شهرها و همچنین آشکار شدن بی کفایتی سیستم های سنتی بوروکراتیک و تصمیم گیری بالا به پایین، سبب ایجاد گرایش به سوی سیستم هایی است که در آن، تصمیمات بزرگ و کوچک با اشتراک بین صاحبان منافع شهری اتخاذ شود و مردم محلی بیشتر درگیر تعیین سرنوشت خود از طریق مشارکت باشند (Glen Klatovsky, 2010:12). از اواخر سال ۱۹۷۰، جهان شاهد تجدید حیات قابل توجهی از فعالیت های شهروندی بوده است و این تحولات زمینه ساز شکل گیری نیازها و خواسته های جدیدی با عنوان مشارکت، اجتماعات محلی و... شده است. در سال های اخیر، بسیاری از مقامات دولتی، رهبران مدنی، و دانشگاهیان، مفهوم توانمندسازی جامعه به عنوان جزئی از یک استراتژی برای تجدید قوا و تقویت جوامع شهری را پذیرفته اند (Dreier, 1996:45). امروزه با نقد رویکردهای کلان در مطالعات شهری و گشایش دریچه های جدید به سوی تأکید بر واحدهای کوچکتر عینی، ملاحظات شهری

و کارایی بیشتر برنامه‌های مدیریت شهری شناخته می‌شود (رهنما و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۱). با توجه به مباحث مطرح شده، نقش و اهمیت سرمایه‌های اجتماعی در رویکردهای نوین برنامه‌ریزی و مدیریت شهری پرسش‌هایی مطرح است: وضعیت سرمایه‌های اجتماعی در محلات مورد مطالعه (محلّه تیموری، هاشمی) منطقه ۱۰ شهر تهران چگونه است؟ آیا بین سرمایه اجتماعی و میزان مشارکت مردم در طرح مدیریت محلّه در دو محلّه مورد مطالعه تفاوت معناداری وجود دارد؟

پیشینه تحقیق

با توجه به نقش و اهمیت مطالعات صورت گرفته در ارتباط با پژوهش حاضر مختصری از آن ذکر می‌گردد: حسین ایمانی جاجرمی (۱۳۸۰) در مقاله‌ای با عنوان "سرمایه‌های اجتماعی و مدیریت شهری" به روش تحلیلی - اسنادی در ابتدا به بررسی مفهوم و تاریخچه سرمایه‌های اجتماعی و نخستین نظریه پردازان آن یعنی پانتام و بوردیو پرداخته، پس از آن به بررسی مدیریت شهری ایران در دوره بعد انقلاب و سپس به بررسی ارتباط بین سرمایه‌ای اجتماعی به عنوان پایه مدیریت شهری و نقش شورای شهر و همچنین مسائل و مشکلات پیش روی این شوراها در ارتباط با مدیریت شهری و سرمایه‌های اجتماعی پرداخته است. سیداحمد موسوی در مقاله‌ای با عنوان "برنامه‌ریزی توسعه محله‌ای با تأکید بر سرمایه اجتماعی مورد محلّه کوی طلاب شهر مشهد" (۱۳۸۵) به این نتیجه می‌رسد که ارزیابی ساکنان از محیط محلّه با میزان سرمایه اجتماعی ارتباط دارد و احساس تعلق بیشتر به محلّه شهری باعث مشارکت اجتماعی می‌گردد.

علیرضا باوان پوری (۱۳۸۸) در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشکده علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد با عنوان "نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محلّه‌ای مورد کوی سجادیه مشهد" با نگاه دارایی مبنای، که راه حل گرا است، به جای نیاز مبنای، که تلقی گرا و استحقاق‌نگر است، مبنای کار قرار

دستخوش دگرگونی اساسی گردیده است. در این رویکرد تأکید می‌گردد که ساکنین این واحدها بر پایه تجربه طولانی زندگی در محیط شهری مشترک می‌توانند بسیاری از نیازها و ضرورت‌های روزمره خود را دریافت کنند و به علاوه، در صورت شکل‌گیری نظام نوین محلّه‌ای بهتر قادر خواهند بود با مشارکت در حیات محلّه‌ای خود مانع شکل‌گیری معضلاتی گردند که کلیت حیات شهری را مورد تهدید قرار می‌دهد (موسوی، ۱۳۸۷: ۵۸). در دو دهه گذشته در سطح جهانی تأکید بیشتری بر توسعه اجتماعی و مشارکت شهروندان در برنامه‌ریزی اجرایی در سطح محلّه به عمل آمده است (Kowalski, 2005:34). توسعه محلّه‌ای در قالب فرآیندی مشارکتی، دموکراتیک و مردم‌محور از چندین دهه گذشته، در کشورهای توسعه یافته، به‌عنوان محور برنامه‌های توسعه پایدار شهری و مناطق کلان شهری مورد تأکید قرار گرفته است. کلان شهر تهران با تنگناهای متعددی در خصوص مدیریت بهینه سازمان فضایی شهر، روبرو است و رویکرد کنونی در مدیریت کلان و متمرکز آن، به دلیل عدم اتکاء به سازوکارهای محلی، مشارکت مردم، نظام‌های پایدار اکولوژیک محلی و لذا برآورده‌سازی نیازهای واقعی ساکنین، به توسعه پایدار شهری منتهی نشده است. بنابراین، توسعه‌ی محلات شهری، به عنوان نقطه آغازین توسعه مدیریت پایدار تهران شناخته شده است (فنی و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۸). در راستای تحقق رویکرد مشارکتی و تمرکززدایی از مدیریت شهری در کلان‌شهر تهران از دهه ۸۰ به بعد همراه با شکل‌گیری شوراهای شهر و روستا و به تبع آن طرح شورایی‌ها و مدیریت محلّه در مدیریت شهری اجرا گردیده است. همراه با تحول نظریه‌های برنامه‌ریزی شهری مفاهیم جدیدی از حوزه جامعه‌شناسی وارد برنامه ریزی شده است؛ یکی از این مفاهیم سرمایه‌های اجتماعی می‌باشد؛ به طوری که امروزه پیگیری رویکردهای مبتنی بر افزایش میزان سرمایه اجتماعی در جوامع و همچنین استفاده از آن در سطوح مختلف فعالیت‌های برنامه‌ریزی و طراحی شهری به عنوان یک راه حل موثر در کاهش هزینه‌های اجتماعی، افزایش کیفیت زندگی

آمده است. جامعه آماری ساکنان محله طلاب مشهد که سابقه سکونت بالای یکسال داشته‌اند، می‌باشد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که شاخص‌های شبکه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت و همین‌طور سن افراد و نوع اعتقادات دینی، شاخص‌های مهم و تأثیرگذار بر نگاه مشارکتی ساکنان در فعالیت‌های اقتصادی اشتراکی می‌باشد.

چارچوب نظری

سرمایه اجتماعی: انسان برای تأمین نیازها و تحقق اهدافش نیازمند برقراری تعاملات اجتماعی در قالب شبکه‌هایی چون خانواده، همسایگان، دوستان و ... می‌باشد تا با مشارکت فعالانه در اجتماع به بهبود کیفیت زندگی فردی و جمعی خود کمک کند. هرچه این روابط نظام‌مندتر و هماهنگ‌تر باشد ما شاهد دستیابی به اهداف جمعی در مدت زمان کوتاه‌تر و با صرف هزینه کمتر خواهیم بود. در این حالت می‌توانیم از مفهومی تحت عنوان سرمایه اجتماعی نام ببریم (Maloney et al., 2000:802). ریشه استفاده از اصطلاح «سرمایه اجتماعی»^۱ به سال ۱۹۱۶ برمی‌گردد. زمانی که این اصطلاح برای اولین بار توسط هانیفین^۲ که یک اصلاح‌گر امور مدارس بود، مطرح گردید. سپس در سال ۱۹۶۱، جین جیکوبز که یک برنامه‌ریز شهری بود، در کتاب «زندگی و مرگ شهرهای بزرگ آمریکایی»، از این اصطلاح استفاده کرد. به اعتقاد خانم جیکوبز، برای یک شهر، هنجارها و شبکه‌ها نقش سرمایه اجتماعی دارند. از این زمان به بعد، این مفهوم در اقتصاد مورد استفاده قرار گرفت. ولی، این جیمز کلین و تحقیق او در زمینه مشارکت در امور مدرسه (در شهر شیکاگو) بود که سبب جلب توجه امروزی به این مفهوم شد. پس از او بورديو، و در دهه ۱۹۹۰ پانتام از این مفهوم برای مطالعه نهادهای دموکراتیک در ایتالیا استفاده کرد، ولی در طی دو دهه اخیر بوده که به‌شدت مورد توجه قرار گرفته است. از این منظر، سرمایه اجتماعی یکی از عناصر

گرفته است. هم‌افزایی سرمایه اجتماعی و توسعه محله‌ای، مؤلفه‌های قاعده این تحقیق بوده که در کوی سجادیه و در عرصه دو گود شهید احمدی و فخار واقع در منطقه ۵ شهرداری مشهد سنجیده شده است. نتایج تحقیق پس از آزمون فرضیه تحقیق براساس یافته‌های کسب شده از پیمایش، بیانگر این نکته است که با تقویت سرمایه اجتماعی می‌توان به پایداری محله دست یافت؛ همچنین دستیابی به پایداری در توسعه محله‌ای، بدون توجه به پتانسیل‌های نهادی و انسانی و بهره‌گیری از تمامی ظرفیت‌های فردی و گروهی امری غیرقابل اجراست. در ادامه جهت ارتقاء سطح سرمایه اجتماعی در جامعه شهری ایرانی، مدلی بومی جهت اندازه‌گیری و کمی‌نمودن آن، برای نشان دادن وضعیت موجود و رفع نقاط ضعف جهت رسیدن به وضعیت مطلوب ارائه شده است.

فاطمه مفرح (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان "بررسی نقش سرمایه‌های اجتماعی در ارتقاء تعلق اجتماعی شهروندان در محله" با روش اسنادی به بررسی و اهمیت سرمایه‌های اجتماعی به عنوان یکی از عوامل مهم توسعه و همچنین تاثیر سرمایه‌های اجتماعی در کمک به مشارکت اجتماعی و در نهایت، به‌گردش در آوردن چرخ‌های توسعه به صورت ایجاد نهادهای مدنی، تکوین مردم‌سالاری پرداخته است. در این مقاله مسئله و هدف محوری، بررسی نقش سرمایه اجتماعی بر ارتقاء تعلق اجتماعی شهروندان در محله می‌باشد. همچنین علاوه بر بررسی ریشه‌های جامعه‌شناختی سرمایه اجتماعی، عمده‌ترین تحولات نظری این مقوله با استناد به آثار اندیشمندان چون بورديو، کلین، پانتام و فوکویاما و نظریه پردازانی (برم و ران، افه و فوش و گلیزر، لایبسون و ساسردوت) بررسی شده است.

زهرا خاوری و راضیه خاوری (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان "بررسی تأثیر شاخص‌های سرمایه اجتماعی بر وضعیت اقتصادی محله مطالعه موردی: محله طلاب" به بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر اقتصاد محله پرداخته‌اند. داده‌های این پژوهش با استفاده از پرسش‌نامه و به روش نمونه‌گیری تصادفی به دست

1. Social Capital
2. Hanifan

برداشت افراد از سرمایه اجتماعی را شکل می‌دهد، همین پس زمینه‌ها نیازهای سرمایه اجتماعی را نیز مشخص می‌کند و ارائه می‌دهد. بولن^۱ (۱۹۹۹) بر اساس این جنبه، مشخصات محله‌های دارای درجه بالایی از سرمایه اجتماعی را به شرح زیر ارائه می‌کند:

- مردم این احساس را خواهند داشت که جزیی از محله هستند؛

- احساس مفید بودن و سودمندی کرده، توانایی آن‌ها برای مشارکت واقعی در محله تقویت می‌گردد؛
- محله را متعلق به خود دانسته و در آن احساس امنیت می‌کنند؛

- شبکه‌های زیادی از ارتباطات متقابل میان افراد شکل می‌گیرد؛

- ج- سرمایه‌اجتماعی به‌عنوان ابزاری برای تقویت سیاست‌های مناسب محله‌ای؛ سیاست‌های برنامه‌ریزی می‌تواند از سطح ملی و کلان تعریف شود و در سطح محلی با نگاه برنامه‌ریزی مشارکتی توسط ساکنان محله به اجرا درآید. در طرح‌ها و برنامه‌های کلان و بزرگ‌مقیاس نیز حداقل می‌تواند از توان مشارکتی مردم در اجرای آن‌ها استفاده شود. قلمروهای پایه سرمایه اجتماعی مبتنی بر مفاهیم و رویکردهای نظری گفته شده می‌تواند در قالب توانمندسازی، مشارکت، فعالیت‌های مشارکتی و اهداف و مقاصد عمومی به حمایت از شبکه‌ها، توجه به ارزش‌ها و هنجارهای جامعه، اعتماد به عنوان عنصر اساسی در سرمایه اجتماعی و تعلق و ایمنی محیطی، سیاست‌های مناسب محله‌ای را تقویت و حفاظت نماید. در توانمندسازی، شهروندان حس می‌کنند جزئی فعال و تاثیرگذار در جامعه هستند و می‌توانند فعالیت‌هایشان را مدیریت کنند و به انجام رسانند. توجه به ارزش‌ها و هنجارهای رفتار عمومی و به اشتراک گذاشتن آن‌ها باعث تقویت حس اعتماد و تعلق به افراد ساکن در محله و مکان آن می‌گردد (بولن، ۱۹۹۹ به نقل از شریف‌ثانی، ۱۳۸۰).

سرمایه‌های اجتماعی و مدیریت در سطح محله: در میان دیدگاه‌های معطوف به رویکرد محله‌محور در

مهم قدرت «جامعه مدنی»، یا ظرفیت جامعه برای مدیریت خویش از طریق فعالیت‌های گروهی غیررسمی، داوطلبانه و غیردولتی است (تاجبخش، ۱۳۸۴: ۱۱).

سرمایه اجتماعی محله‌ای: همواره از سرمایه اجتماعی به عنوان پایه‌ای نظری در بررسی وضعیت اجتماعی محله استفاده می‌شود و می‌توان بر پایه آن ظرفیت‌های موجود در محله را شناسایی و با دقت بیشتری بررسی کرد. به همین منظور تلاش شده است تا سرمایه اجتماعی محله‌ای را مبتنی بر جنبه‌های زیر توصیف نماییم:

الف- سرمایه اجتماعی محله به‌عنوان یک ساخت چند سطحی؛ سرمایه اجتماعی در این بخش به منظور استفاده مؤثر از آن، به‌عنوان ارتباط متقابل چند سطحی بین منابع شبکه محور قابل تعریف است. اعتماد متقابل در قالب شبکه‌هایی که در درون محله برای مدیریت و برنامه‌ریزی محله شکل می‌گیرند می‌تواند منجر به ایجاد یک ساخت اجتماعی چند سطحی از شهروندان در محله گردد که در نهایت، اداره‌ی امور محله را به شکل آسان‌تری میسر می‌سازد. بنابراین، سرمایه اجتماعی در سطح محله با ایجاد یک ساخت چند سطحی تلاش می‌کند تا اعتماد شهروندان را جلب و مدیریت و برنامه‌ریزی مشارکتی در محله را توسعه دهد. مبنای این جنبه از سرمایه اجتماعی چیزی است که از آن به‌عنوان سرمایه اجتماعی ساختاری یاد می‌شود و تشکل‌ها و نهادها و شبکه‌ها نقش تعیین کننده‌ای در شکل‌گیری آن دارند (عبداللهی، ۱۳۸۹: ۸۷).

ب- سرمایه اجتماعی محله به‌عنوان شکلی متفاوت در استفاده از ظرفیت‌های محلی؛ سرمایه اجتماعی به دلیل ابعاد و جنبه‌های گوناگون و به‌کارگیری نیروهای مختلف، اشکال متفاوتی را در استفاده از ظرفیت‌های محلی ایجاد می‌کند. تحقیقات اخیر درباره سرمایه اجتماعی نیز بر اشکال خاصی از سرمایه اجتماعی تاکید دارد که بتواند ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و سیاسی را برای تمام اجتماعات به‌کار برد. همچنان که پس‌زمینه‌های فرهنگی و اقتصادی - اجتماعی ادراک و

توسعه و مدیریت شهری، تأکیدی جدی بر مفهوم سرمایه اجتماعی به چشم می خورد. به تعبیر بولن و اونیکس سرمایه اجتماعی عنصر سازنده جوامع محلی است که از بین هزاران کنش متقابل روزانه مردم به وجود می آید؛ سرمایه اجتماعی ماده خام فرایند ظرفیت سازی است که خود پیش نیاز توسعه اجتماعات محلی است؛ سرمایه اجتماعی میان اشخاص ویژه یا درون ساختارهای اجتماعی خاص قرار ندارد، بلکه در فضای بین مردم وجود دارد؛ سرمایه اجتماعی دارایی سازمان یا دولت نیست، بلکه پدیده‌هایی است که در فرایندی از پایین به بالا، با شکل‌گیری پیوندها و شبکه‌های اجتماعی و بر مبنای اصول اعتماد، عمل متقابل و هنجارهای کنش به وجود می آید. مدیریت شهری در ایران از زمان تصویب قانون بلدیه (۱۲۸۶ ه.ش) تاکنون فراز و نشیب‌های فراوانی را پشت سر گذاشته تشکیل گردید و آمال مشروطه خواهان برای استقرار مردم‌سالاری و سپردن امور به دست مردم، با روی کار آمدن حکومت رضاشاه و نبود آگاهی و تجربه و شناخت در میان شهرنشینان با ناکامی مواجه گشت و شهرداری که نهادی محلی است، عملاً به نهادی وابسته به دولت مرکزی تبدیل شد. با پیروزی انقلاب اسلامی و تحولات ناشی از آن و با توجه به اصل هفتم قانون اساسی مبنی بر سپردن اداره امور به دست مردم موضوع شوراهای شهر و روستا مطرح شد اما عملاً تا سال ۱۳۷۷ و تشکیل شوراهای شهر و روستا محقق نشد. با تشکیل شوراها و سپردن امور اداره شهر و همچنین انتخاب شهرداران توسط اعضای شورای شهر زمینه تمرکز زدایی و حضور مردم در اداره امور شهر فراهم شده (جاجرمی، ۱۳۸۰: ۱۰-۱۲). اما با گذشت سه دهه از تشکیل شوراهای شهر حتی تشکیل شورایی‌ها و اخیراً تشکیل نهاد مدیریت محله در کلان‌شهر تهران، نظام مدیریت شهری ایران نتوانسته است مسائل و مشکلات پیش روی خود را حل و زمینه حضور و مشارکت مردم را فراهم نماید. با بررسی مسائل و مشکلات مدیریت شهری و نهادهای دمکراتیک مدیریت شهری از قبیل شهرداری، شورای شهر، شورایی‌ها و مدیریت محله بر اساس مدل

کوساک می توان مشکلات این نهادها را در چارچوب ساختاری و فرهنگی صورت‌بندی نمود. در چارچوب ساختاری مسائلی مانند قوانین و مقررات کهنه و ناکارآمد و ساختارهای اداری نامناسب و در چارچوب فرهنگی، ضعف فرهنگ مدنی و سرمایه‌های اجتماعی در جامعه ایران و سطح پایین اعتماد اجتماعی مسئله‌ای جدی است که کارکرد نهاد شورا، شورایی‌ها و مدیریت محله را به عنوان نهادهایی مبتنی بر سرمایه‌های اجتماعی و اعتماد اجتماعی با مشکل مواجه می‌سازد (جاجرمی، ۱۳۸۰: ۱۰-۱۲).

برای رهایی از مشکلات فراروی مدیریت شهری بسیاری از کشورهای پیشرفته و در حال توسعه، مقوله سرمایه اجتماعی به عنوان راهکاری در راستای افزایش کارایی نهادهای مشارکتی در مدیریت شهری و خصوصاً مدیریت محله مورد توجه قرار گرفته است (شیخی، ۱۳۸۹: ۳-۴).

توسعه پایدار محله‌ای: به موازات دیدگاه توسعه پایدار و حتی قبل از آن دیدگاهی رواج یافت که توجه به محلات شهری را به عنوان سلول‌های حیات شهری مطرح می‌نمود. در این دیدگاه حل مشکلات شهری با استفاده از نیروهای توانمند درون‌زا در محلات شهری یعنی گروهها و اجتماعات محلی به عنوان سرمایه‌های اجتماعی که از جایگاه و کارکرد ویژه‌ای از لحاظ حفظ و توسعه‌ی تنظیمات اجتماعی در کلان شهرها برخوردار هستند، عملی می‌گردد. این دو نگرش در کنار یکدیگر، منجر به تبیین دیدگاهی با عنوان توسعه محله‌ای پایدار گردید. این دیدگاه بیانگر این اصل است که محلات شهری درون‌مایه‌های عظیم اجتماعی و فرهنگی دارند که تنها بازآفرینی فرهنگ شهروندی و توجه به محلات به عنوان بستر زندگی اجتماعی ساکنان، به توسعه پایدار محلی منجر می‌گردد (معصومی، ۱۳۹۰: ۵۶).

مدیریت محله در تهران: توجه به این که مدیریت محله و سپردن امور در شهر تهران به زمان تشکیل شوراهای شهر و روستا بر می‌گردد، به استناد ماده ۷۱ قانون تشکیلات، وظایف و انتخابات شوراهای اسلامی کشور و انتخابات شهرداران مصوب ۱۳۷۵/۳/۱ و با

است. با توجه به جمعیت محلات سلیمان (تیموری) و هاشمی منطقه ۱۰ شهر تهران و استفاده از فرمول کوکران، ۲۰۱ پرسش‌نامه در این محلات توزیع گردید. برای سنجش پایایی پرسش‌نامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. آلفای بدست آمده برای پرسش‌نامه ضریب ۸۸/۷ درصد را نشان می‌دهد که نشان‌دهنده پایایی خوب پرسش‌نامه و همبستگی درونی گویه‌ها می‌باشد. به‌منظور بررسی روایی آن از نظرات کارشناسی استفاده شد. برای تحلیل یافته‌های پژوهش از نرم‌افزار SPSS و آزمون T تست و همچنین ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است.

جامعه آماری: انتخاب محلات پس از مطالعه نظری مباحث عمده در ارتباط با سرمایه اجتماعی و مدیریت محله‌ای همچنین مشورت با مسئولان و اعضای شورایاری و مدیران محلات منطقه ۱۰ انجام گرفت. بر این اساس محلاتی مورد نظر بود که دارای ویژگی‌های خاصی باشند که بتوان فرضیات و تئوری‌های مرتبط با سرمایه‌های اجتماعی و مدیریت محله را بررسی کرد. از آنجا که شکل‌گیری سرمایه‌های اجتماعی و مشارکت مردم در اجتماعات و محله‌های مختلف متفاوت می‌باشد و به عواملی همچون: چگونگی تجمع یافتن اهالی، رفتار و منش و قومیت ایشان، مدت اقامت، ویژگی‌های فرهنگی، بافت و ترکیب جمعیت و... بستگی دارد بنابراین در این پژوهش با توجه به شاخص‌های استاندارد در ارتباط با سرمایه‌های اجتماعی که از پژوهش‌های دیگر استخراج گردیده است محله‌های مورد مطالعه انتخاب گردیده‌اند.

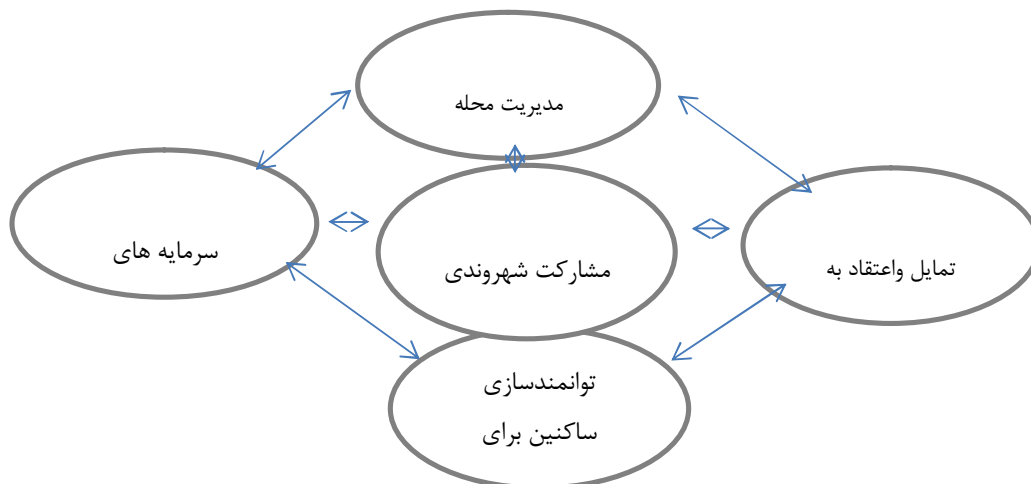
حجم نمونه: بر اساس فرمول کوکران حجم نمونه مشخص شده برای محلات مورد مطالعه تعداد ۲۰۱ پرسش‌نامه تعیین شد و براساس نسبت جمعیت محلات تعداد پرسش‌نامه‌ها به هر محله اختصاص یافت.

سلیمانی (تیموری) ۴۲۵۸۸ تعداد خانوار ۹۲۳۱ حجم نمونه: ۱۱۷

هاشمی: ۳۰۳۸۸ تعداد خانوار ۶۷۵۱ حجم نمونه: ۸۴

عنایت به حجم عظیم و گسترده مسائل و مشکلات مختلف شهری در ابعاد کمی و کیفی به‌ویژه در کلان‌شهر تهران، رفع این مشکلات و بهبود شرایط مستلزم تمرکززدایی و بهره‌گیری از نظرات و دیدگاه‌های آحاد مردم و مشارکت واقعی، پایدار، دائمی و نهادینه، تشکیل انجمن‌ها و سازمان‌ها و نهادهای مدنی داوطلبانه و مردمی است. در راستای تحقق اهداف فوق و خصوصاً اجرای بندهای ششم و هفتم ماده ۷۱ قانون فوق‌الذکر، شورای اسلامی شهر تهران به موجب این طرح، به تاسیس انجمن‌های شورایاری در محلات تهران اقدام نمود؛ در ادامه با عوض شدن مدیریت شهر تهران (شهردار تهران) علاوه بر شورایاری‌ها مدیریت شهر تهران در راستای گسترش مشارکت و حضور شهروندان در عرصه‌های مختلف و سیاست محله محوری و در راستای تحقق مفاد بند ۲، ۵ و ۷ مندرج در ماده ۷۱ قانون وظایف و تشکیلات شورای اسلامی کشور مصوب مجلس شورای اسلامی و به استناد مصوبات ۱۸۸۵-۱۸۸۵-۱۶۰ مورخ ۱۳۱۷/۲/۱۰ و ۲۰۵ و ۲۰۶ و ۱۱۷۸۵-۱۳۱۷-۱۶۰ مورخ ۸۸/۸/۱۳ جلسه ۲۲۹ شورای اسلامی شهر تهران، برای مهیا کردن شرایط و زمینه‌های قانونی، اجرایی و تشکیلاتی لازم در جهت شکل‌گیری مشارکت آگاهانه، معنادار، قاعده‌مند و پایدار و استفاده بهینه مدیریت شهری از سرمایه اجتماعی در «دستورالعمل ساماندهی مشارکت‌های اجتماعی در محلات شهر تهران» در راستای دستیابی به رویکرد محله محوری در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری در غالب هیأت امناء محله در سطح محلات تصویب گردید (پاکدل‌نژاد و نیاسر، ۱۳۹۱).

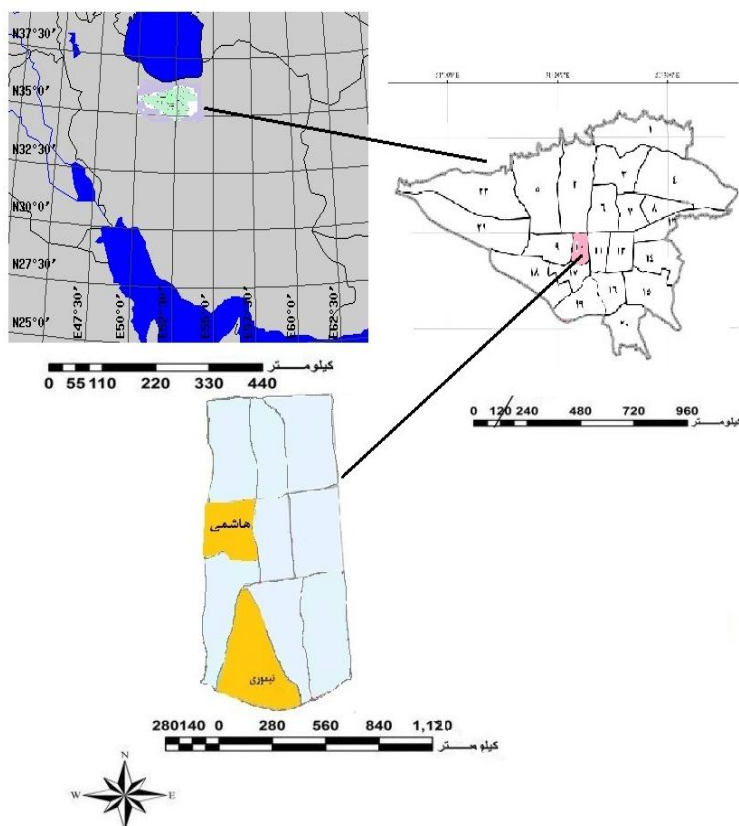
روش پژوهش: این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی و بر اساس هدف از نوع کاربردی می‌باشد. داده‌های پژوهش از دو طریق مطالعه اسنادی-کتابخانه‌ای و پیمایش میدانی جمع‌آوری گردید. پرسش‌نامه پژوهش شامل سنجش سرمایه‌های اجتماعی و میزان تمایل و مشارکت در مدیریت محله تنظیم گردیده

شکل ۱: مدل تحلیلی پژوهش
منبع: مبانی پژوهش و یافته‌های نگارندگان

جمعیت این دو محله عبارتند از ۷۲۸۷۶ نفر در قالب ۱۵۹۸۲ خانوار. موقعیت محلات محدوده مورد مطالعه در شکل ۲ آمده است.

محدوده مورد مطالعه: محدوده مورد مطالعه شامل دو محله از ۱۰ محله در منطقه ۱۰ می‌باشد که در ناحیه ۱ و ۲ منطقه ۱۰ شهرداری تهران قرار گرفته‌اند. این محلات عبارتند از سلیمانی (تیموری)، هاشمی.

شکل ۲: موقعیت محلات مورد مطالعه در ارتباط با شهر تهران

یافته‌های پژوهش

جدول ۱: ترکیب جنسی پاسخگویان در محلات تیموری وهاشمی

هاشمی		سلیمانی (تیموری)		جنسیت
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۵۴,۲۴	۴۶	۶۴	۷۵	مرد
۴۵,۷۶	۳۹	۳۶	۴۲	زن
۱۰۰	۸۵	۱۰۰	۱۱۷	جمع

اجتماعی در محلات مورد مطالعه تعداد ۲۰ گویه در قالب پرسش‌نامه که به صورت طیف لیکرت ۶ گزینه‌ای طراحی شده بود، انجام گرفت. گویه‌ها طوری انتخاب شده‌اند که ابعاد مختلف سرمایه‌های اجتماعی از قبیل: آگاهی و هویت محله‌ای، مشارکت در اجتماع محلی، اعتماد به گروه‌های اجتماعی، احساس تعلق و پیوند اجتماعی مدنظر باشد.

براساس اطلاعات به‌دست آمده از پرسش‌نامه‌ها برای هر محله، همان‌طور که در جدول بالا آمده است در محله سلیمانی ۶۴٪ مردان در برابر ۳۶٪ زنان و در محله هاشمی ۵۴٪ مرد و ۴۵٪ پاسخگویان زن بوده‌اند. **سنجش سرمایه‌های اجتماعی در محلات مورد مطالعه:** از آنجا که سرمایه‌های اجتماعی مفهومی چندبُعدی می‌باشد، در اینجا برای بررسی سرمایه‌های

جدول ۲: ابعاد و شاخص‌های سرمایه‌های اجتماعی مورد استفاده در پژوهش

گویه‌ها	ابعاد و شاخص‌های سرمایه‌های اجتماعی
وقوع رویداد خاصی در محله، قدمت و تاریخ محله، میزان اطلاعات از محله، نمادها و نشانه‌های معنادار و هویت بخش در محله، معنادار بودن نام محله در ذهن ساکنان	آگاهی و هویت محله‌ای
حضور در فعالیت‌های جمعی محله، همکاری با شوراباری و مدیریت محله، میزان مشارکت و فعالیت داوطلبانه در محله، شرکت در مراسم جشن یا عزاداری مذهبی در محله	مشارکت در اجتماع محلی
داشتن خاطرات جمعی از محله، تمایل به ترک محله، مدت سکونت در محله، مناسب بودن شرایط زندگی در این محله، رضایت از زندگی در این محله	احساس تعلق
اعتماد به همسایگان، دوستی و همدردی با اهالی محله شناخت چهره به چهره و رابطه با همسایگان احساس مسئولیت نسبت به محله و آینده محله	اعتماد به گروه‌های اجتماعی

منبع (غفاری، ۱۳۸۳؛ شریف‌ثانی، ۱۳۸۰).

ایجاد شد با توجه به اینکه میانگین فیلد جدید میانگین ۲۰ گویه مورد سنجش بودند مقدار آن برای دو محله مورد نظر در جدول زیر آورده شده است.

به‌منظور بررسی وضعیت سرمایه‌های اجتماعی در دو محله مورد مطالعه گویه‌ها در نرم‌افزار Spss ترکیب و بخش جدیدی تحت عنوان سرمایه‌های اجتماعی

جدول ۳: وضعیت سرمایه‌های اجتماعی در محلات مورد مطالعه

میزان سرمایه اجتماعی	محله
۳,۲۳۱	سلیمانی (تیموری)
۲,۷۵۴	هاشمی

نمونه‌ای مستقل و آزمون لون سطح معناداری یا $\text{Sig}=0/40$ از $0/05$ کوچکتر می‌باشد در نتیجه فرض برابری واریانس‌ها رد می‌شود، این امر نشان‌دهنده این است که میزان سرمایه‌های اجتماعی در محله‌های مورد مطالعه (تیموری و هاشمی) در سطح $0/05$ دارای تفاوت معناداری می‌باشد. یعنی با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان گفت سرمایه‌های اجتماعی در این محلات متفاوت می‌باشد. نتایج این آزمون به همراه نتایج جدول ۳ مشخص می‌کند که میزان سرمایه‌های اجتماعی در محله سلیمانی (تیموری) از محله هاشمی بیشتر می‌باشد و میزان سرمایه‌های اجتماعی در دو محله مورد مطالعه دارای تفاوت معناداری می‌باشد.

با توجه به نتایج جدول مشخص می‌شود که میزان سرمایه‌های اجتماعی در محله سلیمانی (تیموری) از محله‌های هاشمی بیشتر است که این امر می‌تواند زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی متفاوتی داشته باشد. وجود مساجد، حسینیه‌ها و یکدست بودن گروه‌های اجتماعی محله و همچنین قدمت بیشتر محله نسبت به محله هاشمی از دلایل بیشتر بودن سرمایه‌های اجتماعی در این محله می‌باشد. در مورد محله‌های هاشمی به نظر می‌رسد وجود بزرگراه یادگار امام را در غرب این محله و جدا کردن آن از قسمت غربی محله که جزء منطقه ۹ شهرداری قرار گرفته می‌توان یکی از عوامل مهم در پایین بودن سرمایه‌های اجتماعی در این محله دانست. با توجه به نتایج آزمون آماری t تست دو

جدول ۴: نتایج آزمون t تست دو نمونه مستقل سرمایه‌های اجتماعی در محلات مورد مطالعه

	آزمون لون برای برابری واریانس‌ها		آزمون تی تست برای برابری میانگین‌ها						
	آماره	سطح معناداری	تی	درجه آزادی	سطح معناداری آزمون دو دامنه	اختلاف میانگین	خطای استاندارد	با احتمال ۹۵ درصد اختلاف	
								کمترین	بیشترین
سرمایه اجتماعی	۲۱,۱۰۹	۰,۴۰	۵,۰۷۶	۸۲	۰,۴۰	۶,۳۹۰,۲۷	۱,۳۴۵۹۱	۳,۱۱۳۴۵	۲,۱۳۴۵۶

مدیریت محله می‌پردازیم. برای بررسی وضعیت مشارکت مردم در مدیریت محله تعداد ۶ شاخص در نظر گرفته شده اند که عبارتند از:

- ۱- میزان آشنایی با مدیریت محله و شورایی‌ها،
- ۲- تمایل به مشارکت، ۳- مشارکت در تصمیم‌گیری‌های محلی، ۴- زمینه‌سازی مدیریت محله برای مشارکت مردم، ۵- مشارکت در طرح‌های اجرا شده در محله، ۶- شرکت در جلسات شورایی و مدیریت محله.

رابطه بین سرمایه‌های اجتماعی و مشارکت در طرح مدیریت محله: از آنجا که وجود سرمایه‌های اجتماعی از شروط لازم برای تحقق مشارکت مردم و حضور آن‌ها در عرصه برنامه‌ریزی و مدیریت شهری می‌باشد و از سویی دیگر، مدیریت شهری و خصوصا مدیریت محله بایستی سازوکار لازم جهت مشارکت مردم را فراهم بیاورد. در ادامه به بررسی وضعیت مشارکت مردم در محلات مورد مطالعه در طرح

جدول ۵: میزان آشنایی با مدیریت محله و شورایی‌ها

هاشمی		سلیمانی (تیموری)		میزان آشنایی با مدیریت محله و شورایی‌ها
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۲۸,۲۳	۲۴	۲۲,۲۲	۲۶	خیلی کم
۲۰,۰۰	۱۷	۱۹,۶۵	۲۳	کم
۳۵,۷۱	۳۲	۳۳,۳۳	۳۹	تأخوری
۷,۰۵	۶	۱۴,۵۲	۱۷	زیاد
۷,۰۵	۶	۹,۴۰	۱۱	خیلی زیاد
	-		۲	بدون پاسخ
۱۰۰	۸۷	۱۰۰	۱۱۷	جمع

محله‌آشنایی داشته‌اند. همچنین آمار جدول بالا نشان‌دهنده میزان آشنایی پایین مردم با طرح مدیریت محله می‌باشد به طوری که در محله تیموری حدود ۲۰ درصد و در محله هاشمی حدود ۱۵ درصد پاسخ دهندگان با طرح مذکور آشنایی کاملی داشته‌اند. مقایسه دو محله نشان‌دهنده تفاوت آشکار بین دو محله می‌باشد. بنابراین مقایسه، محله تیموری از وضعیت مناسب‌تری برخوردار می‌باشد.

آمار جدول بالا نشان می‌دهد که میزان آشنایی مردم با طرح مدیریت محله و شورایی‌ها در هر دو محله تقریباً پایین است به طوری که در محله سلیمانی حدود ۴۲ درصد پاسخ دهندگان با طرح مدیریت محله ناآشنا بوده یا آشنایی کمی داشته‌اند، در محله هاشمی میزان ناآشنایی پاسخ‌دهندگان با طرح مدیریت محله بیشتر از محله سلیمانی بوده و حدود ۴۸ درصد ناآشنا و یا آشنایی کمی داشته‌اند. در هر دو محله حدود ۳۵ درصد پاسخ دهندگان تا حدودی با طرح مدیریت

جدول ۶: میزان تمایل ساکنان محله به مشارکت در طرح مدیریت محله

هاشمی		سلیمانی (تیموری)		تمایل به مشارکت
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۲۵,۸۸	۲۲	۱۸,۸	۲۲	خیلی کم
۳۰,۵۸	۲۶	۲۶,۴۹	۳۱	کم
۲۷,۰۵	۲۳	۳۷,۶۰	۴۴	تاحدودی
۳,۵۳	۹	۹,۴۰	۱۱	زیاد
۴,۷۰	۴	۵,۱۲	۶	خیلی زیاد
-	۱	۲,۵۶	۳	بدون پاسخ
۱۰۰	۸۵	۱۰۰	۱۱۷	مجموع
۲,۳۳		۲,۵۴		میانگین رتبه‌ای

مشارکت در تصمیم‌گیری: یکی از نکات مهم مورد توجه در طرح مدیریت محله مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها، برنامه ریزی در سطح محله می‌باشد؛ برای سنجش میزان توجه به این نکته از پاسخ دهندگان خواسته شده تا نسبت به این پرسش پاسخ خود را اعلام نمایند. نتایج و نظر پاسخ دهندگان در جدول زیر آورده شده است.

با توجه به نتایج بالا و مقایسه دو محله مشخص می‌شود که محله هاشمی حدود ۵۵ درصد مردم مایل به مشارکت نبوده‌اند، حدود ۳۰ درصد پاسخ‌دهندگان تا حدودی مایل به مشارکت بوده‌اند، تنها حدود ۸ درصد مایل به مشارکت بوده‌اند. در محله تیموری میزان تمایل به مشارکت بالاتر از محله هاشمی می‌باشد. حدود ۴۴ درصد مایل به مشارکت نبوده‌اند، ۳۷ درصد تا حدودی مایل به مشارکت بوده‌اند و حدود ۱۷ درصد پاسخ‌دهندگان مایل به مشارکت در طرح مدیریت محله بوده‌اند.

جدول ۷: وضعیت مشارکت ساکنان در تصمیم‌گیری‌های محلی

هاشمی		سلیمانی (تیموری)		مشارکت در تصمیم‌گیری‌های محلی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۲۴,۷۲	۲۴	۳۳,۳۳	۳۹	خیلی کم
۳۰,۵۸	۳۴	۲۸,۲۰	۴۳	کم
۲۷,۰۵	۱۸	۱۹,۶۵	۲۳	تاحدودی
۸,۲۳	۴	۹,۴۰	۸	زیاد
۵,۸۹	۲	۸,۵۴	۳	خیلی زیاد
۳,۵۲	۳		۱	بدون پاسخ
۱۰۰	۸۵	۱۰۰	۱۱۷	مجموع
۲,۰۹۷		۲,۰۷۷۶		میانگین رتبه‌ای

در تصمیم‌گیری‌ها مشارکت دارند. نتایج این جدول نشان‌دهنده عدم توجه مدیریت محله به مشارکت دادن مردم در تصمیم‌گیری‌ها با وجود تاکید بر مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها می‌باشد.

زمینه سازی برای مشارکت مردم در برنامه ریزی و طرح مدیریت محله: یکی مسائل مهم در بحث مشارکت مردم توانمندسازی و زمینه‌سازی آنان برای مشارکت و همراهی در برنامه‌ریزی‌ها می‌باشد. در زیر پاسخ دهندگان نظر خود را در این مورد بیان نموده‌اند.

با توجه به نتایج جدول مشخص می‌شود میزان مشارکت در تصمیم‌گیری از نظر پاسخ‌دهندگان در هر دو محله در سطح پایینی قرار دارد؛ به‌طوری‌که در محله تیموری بیش از ۶۰ درصد پاسخ‌دهندگان معتقدند که مشارکت در تصمیم‌گیری برای ساکنان در محله بسیار پایین می‌باشد و تنها ۱۷ درصد معتقد بوده‌اند که ساکنان در تصمیم‌گیری‌های صورت گرفته برای محله شریک بوده‌اند. برای محله‌هاشمی هم بیش از نیمی از پاسخ‌دهندگان معتقدند در تصمیم‌گیری‌ها مردم مشارکت ندارند و تنها ۱۳ درصد معتقدند مردم

جدول ۸: نظر ساکنان در مورد زمینه سازی مدیریت محله برای مشارکت مردم

هاشمی		سلیمانی (تیموری)		زمینه سازی مدیریت محله برای مشارکت مردم
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۲۲,۳۵	۱۹	۳۵,۰۴	۴۱	خیلی کم
۳۶,۴۷	۳۱	۲۲,۲۲	۲۶	کم
۳۲,۹۴	۲۸	۲۶,۴۹	۳۱	تاحدودی
۳,۵۳	۳	۹,۴۰	۱۱	زیاد
۳,۵۳	۳	۲,۵۶	۳	خیلی زیاد
	۱	۴,۲۷	۵	بدون پاسخ
۱۰۰	۸۵	۱۰۰	۱۱۷	مجموع
۲,۲۸۵		۲,۱۸۷		میانگین رتبه ای

پاسخ‌دهندگان زمینه سازی مدیریت محله برای مشارکت مردم را کم، حدود ۳۲ درصد تا حدودی و تنها ۷ درصد معتقدند مدیریت محله در زمینه سازی برای مشارکت مردم موفق عمل نموده است.

شرکت در جلسات مدیریت محله و شورایی: یکی دیگر از موارد مورد مطالعه برای سنجش میزان مشارکت مردم حضور آن‌ها در جلسات برگزار شده توسط مدیریت محله می‌باشد که نتایج آن در جدول زیر آورده شده است.

نتایج جدول بالا نشان می‌دهد که مدیریت محله در ارتباط با زمینه‌سازی برای افزایش اطلاعات مردم و ترغیب آن‌ها به مشارکت چندان موفق نبوده است. به‌طوری‌که در محله تیموری حدود ۵۵ درصد پاسخ‌دهندگان معتقدند زمینه سازی برای مشارکت کم بوده، حدود ۲۷ درصد معتقدند تا حدودی زمینه سازی صورت گرفته و تنها ۶ درصد معتقدند که مدیریت محله در زمینه سازی برای مشارکت مردم موفق عمل نموده است. در محله‌هاشمی هم تقریباً نتایج مشابهی بدست آمده و حدود ۵۸ درصد

جدول ۹: میزان حضور ساکنان محلات مورد مطالعه در جلسات مدیریت محله و شورایی

هاشمی		سلیمانی (تیموری)		شرکت در جلسات
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۲۳,۵۲	۲۰	۲۱,۳۰	۲۵	بله
۷۲,۹۴	۶۲	۷۷	۹۰	خیر
۳,۵۲	۳	۱,۷۰	۲	بدون پاسخ
۱۰۰	۸۷	۱۰۰	۱۱۷	مجموع

نکته می‌تواند به عنوان یک آسیب جدی برای مدیریت محله مطرح باشد.

عضویت در نهادهای مردمی: یکی دیگر از شاخص‌های مهم برای نشان دادن میزان مشارکت مردم عضویت ساکنان یک محله در نهادهای مردمی می‌تواند باشد. به‌منظور مشخص نمودن بهتر وضعیت مشارکت مردم در دو محله وضعیت عضویت مردم در نهادهایی مانند: انجمن اولیا و مربیان، تیم‌های ورزشی، هیئت‌های مذهبی، انجمن‌های خیریه، تشکل‌های صنفی و... مورد سنجش قرار گرفته و نتایج آن در جدول زیر آورده شده است.

با توجه به نتایج جدول بالا مشخص می‌شود که در محله تیموری تنها حدود ۲۱ درصد پاسخ دهندگان در جلسات شرکت نموده اند؛ این درصد در محله‌های بالاتر می‌باشد و حدود ۲۴ درصد است که نشان دهنده شرکت بیشتر ساکنان محله‌های در جلسات و توجه بیشتر آن‌ها به مسائل محله خود می‌باشد. مقایسه نتایج این جدول با نتایج مربوط به میزان تمایل مردم نمایانگر این نکته است که با وجود تمایل اندک مردم در محله‌های میزان شرکت آن‌ها در جلسات مدیریت محله بیشتر بوده است. اما با توجه به این که مدیریت محله ساز و کار مناسب را فراهم نموده، تمایل آن‌ها به مشارکت کم شده است که این

جدول ۱۰: وضعیت عضویت ساکنان محلات در نهادهای مردمی و مشارکتی

هاشمی		سلیمانی (تیموری)		عضویت و مشارکت در نهادهای مردمی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۲۲	۱۸	۱۹,۶۵	۲۳	عضویت
۱۵,۴۷	۱۳	۱۲,۸۹	۱۵	حضور در جلسات
۷,۱۴	۶	۸,۵۵	۱۰	کمک مالی
۱,۱۹	۱	-	-	صاحب مقام
۴۸,۸	۴۱	۵۵,۵	۶۵	عدم عضویت
۵,۴۰	۵	۳,۴۱	۴	بدون پاسخ
۱۰۰	۸۴	۱۰۰	۱۱۷	جمع

محله‌های هاشمی از محله تیموری مناسب تر می‌باشد؛ همچنین تعداد کسانی که در هیچ کدام از نهادهای محلی عضویت نداشته‌اند در محله‌های پایین‌تر از محله تیموری می‌باشد. نتایج این جدول به همراه جداول دیگر بیان کننده بالاتر بودن نسبی میزان مشارکت عینی در بین ساکنان محله‌های هاشمی به نسبت محله تیموری می‌باشد.

با توجه به نتایج جدول بالا مشخص می‌شود که در محله تیموری تنها حدود ۱۹ درصد پاسخ دهندگان و ۲۲ درصد در محله‌های مردمی در نهادهای مردمی عضویت داشته اند که نشان دهنده پایین بودن میزان عضویت ساکنان در نهادهای مردمی می‌باشد. البته تعداد افرادی که در جلسات شرکت نموده و یا کمک مالی انجام داده اند نشان می‌دهد که وضعیت ساکنان

جدول ۱۱: نتایج آزمون t تست دو نمونه مستقل مشارکت در محلات مورد مطالعه.

مشارکت	آزمون لون برای برابری واریانس‌ها		آزمون T-test برای برابری میانگین‌ها						
	آماره	سطح معناداری	تی	درجه آزادی	معناداری آزمون دو میانگین	اختلاف میانگین	خطای استاندارد تفاوت	فاصله اطمینان ۹۵ درصد تفاوت	
								حدبالا	حدپایین
مشارکت	۲۹,۱۱۱	۰,۲۵۰	۴,۰۴۵	۷۳	۰,۲۵۰	۷,۲۹۰۳۱	۱,۲۳۵۶۷	۳,۴۵۶۷۸	۲,۲۴۶۷۸

گفت میزان مشارکت در این محلات متفاوت می‌باشد. در ادامه برای مشخص نمودن بهتر وضعیت مشارکت و سرمایه‌های اجتماعی همبستگی بین مشارکت و سرمایه‌های اجتماعی سنجیده شده است.

همبستگی بین تمایل به مشارکت و سرمایه‌های اجتماعی

نتایج آزمون آماری t تست مستقل دو نمونه‌ای و آزمون لون سطح معناداری یا $\text{Sig} = 0/025$ از $0/05$ کوچکتر می‌باشد در نتیجه فرض برابری واریانس‌ها رد می‌شود؛ این امر نشان می‌دهد که میزان مشارکت در محلات مورد مطالعه: سلیمانی (تیموری) و هاشمی در سطح $0/05$ دارای تفاوت معناداری می‌باشد. یعنی با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان

جدول ۱۲: همبستگی بین تمایل به مشارکت و سرمایه‌های اجتماعی در محلات مورد مطالعه

		میزان مشارکت	سرمایه‌های اجتماعی
میزان مشارکت	همبستگی پیرسون	۱	.۷۲۳*
	سطح معناداری		.۰۰۰
	ن	۱۳۱	۱۳۱
سرمایه‌های اجتماعی	همبستگی پیرسون	.۷۲۳*	۱
	سطح معناداری	.۰۰۰	
	ن	۱۳۱	۱۵۰

R: .۷۲۳p: .۰۰۰

مشارکت وجود دارد اما وضعیت محله تیموری که در آن سرمایه اجتماعی بالاتر می‌باشد تمایل به مشارکت نیز بیشتر می‌باشد.

همبستگی بین سرمایه‌های اجتماعی و مشارکت در طرح مدیریت محله

جدول بالا نشان می‌دهد که بین میزان تمایل به مشارکت ساکنان در محلات مورد مطالعه و سرمایه‌های اجتماعی آن‌ها همبستگی معناداری وجود دارد و هر چه سرمایه‌های اجتماعی در سطح بالاتری باشد میزان تمایل به مشارکت نیز بیشتر خواهد بود. نتایج آزمون همبستگی پیرسون و نتایج جدول شماره ۶ نشان می‌دهد که در هر دو محله میزان تمایل به

جدول ۱۳: همبستگی بین سرمایه‌های اجتماعی و مشارکت در طرح مدیریت محله در محلات مورد مطالعه

		ویژگی‌های جمعیتی	میزان مشارکت
سرمایه‌های اجتماعی	همبستگی پیرسون	۱	.۱۰۶
	سطح معناداری		.۴۸۶
	ن	۵۰	۴۵
میزان مشارکت	همبستگی پیرسون	.۱۰۶	۱
	سطح معناداری	.۴۸۶	
	ن	۴۵	۱۳۱

R: .۱۰۶ p: .۴۸۶

در مدیریت شهری به دلیل ماهیت دستوری و بالا به پایین مدیریت محله و اجرای یکسان آن در همه محلات و عدم توجه به بافت اجتماعی این محلات، مدیریت شهری نتوانسته است. زمینه مشارکت مردم

ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد که بین سرمایه‌های اجتماعی در محلات مورد مطالعه و میزان مشارکت همبستگی معناداری وجود ندارد. واقعیت این است که با وجود نقش و جایگاه سرمایه‌های اجتماعی

از ماهیت پیچیده و چند وجهی سرمایه‌های اجتماعی و مشارکت نیز باشد. به‌طور کلی می‌توان از یافته‌های پژوهش استنباط کرد که تفاوت معنادار بین سرمایه‌های اجتماعی در دو محله وجود دارد که این امر تاثیر خود را به صورت متفاوت در میزان مشارکت ساکنان محلات گذاشته است؛ یعنی بین تمایل به مشارکت و سرمایه‌های اجتماعی همبستگی وجود دارد و در محله تیموری که سرمایه‌های اجتماعی بالاتر است میزان تمایل به مشارکت نیز بالاتر می‌باشد اما هیچ‌گونه همبستگی بین سرمایه‌های اجتماعی و مشارکت واقعی در محلات وجود ندارد؛ این بدان معنا است که با وجود بالا بودن سرمایه‌های اجتماعی در محله تیموری به نسبت محله‌هاشمی، میزان آشنایی و میزان مشارکت واقعی در محله‌هاشمی از محله تیموری بیشتر است. این امر نشان‌دهنده این واقعیت است که سرمایه‌های اجتماعی در محله تیموری به نسبت محله‌هاشمی کمتر مورد بهره‌برداری قرار گرفته و در مشارکت واقعی ساکنان تاثیر چندانی نداشته است. البته لازم به یادآوری است که میزان مشارکت و حضور ساکنان هر دو محله در طرح مدیریت محله بسیاری پایین می‌باشد که این امر نیز می‌تواند از نوپا بودن طرح، عدم اطلاع رسانی و عدم شکل‌گیری کامل ساختارهای آن ناشی شده باشد.

پیشنهادها

باتوجه به نتایج و یافته‌های پژوهش پیشنهادهایی به شکل زیر مطرح می‌گردد:

- همکاری بین نهادهای مختلف (درون و بیرون محله) در محله به‌منظور عینیت بخشی به سرمایه‌های اجتماعی در مشارکت محله‌ای.

- ایجاد سازوکارهای آموزشی به‌منظور به تبدیل تمایل به مشارکت (مشارکت ذهنی) به مشارکت واقعی (عینی).

- تفویض اختیارات بیشتر به نهادهای محله‌ای به‌منظور افزایش اعتماد ساکنان به این نهادها و در نتیجه مشارکت بیشتر.

در طرح مدیریت محله را در محلات مورد مطالعه فراهم آورد و از ظرفیت سرمایه‌های اجتماعی موجود در محلات استفاده نماید. یکی دیگر از دلایل این عدم همبستگی را می‌توان در نوپا بودن طرح مدیریت محله در شهر تهران و عدم ایجاد سازوکارهای مناسب اجرایی و اطلاع رسانی مدیریت شهری دانست که نتوانسته از ظرفیت سرمایه‌های اجتماعی مردم و تمایل آن‌ها به مشارکت استفاده لازم را نماید.

نتیجه‌گیری

با توجه به مبانی نظری و همچنین پژوهش‌های صورت گرفته مشخص می‌شود که نقش و جایگاه سرمایه‌های اجتماعی در سطح محله و درک ارتباط سرمایه‌های اجتماعی بر مدیریت شهری و برنامه‌ریزی شهری یکی از مباحث مهم در امر مشارکت و همراهی مردم می‌باشد. یافته‌های محققان دیگر مشخص می‌کند هرچه سرمایه‌های اجتماعی در شهر و محلات شهری بالاتر برود مشارکت اجتماعی و زمینه همراهی مردم نیز بیشتر می‌شود. همچنین یافته‌های این پژوهش و بررسی سرمایه‌های اجتماعی که از طریق گویه‌های مختلف در دو محله مورد مطالعه و تحلیل قرار گرفته تاییدکننده یافته‌های محققان گذشته می‌باشد و نشان می‌دهد که رابطه معناداری بین سرمایه‌های اجتماعی و تمایل به مشارکت می‌باشد. اما نکته مهم و تفاوت بارز بین این پژوهش با پژوهش‌های گذشته در عدم همبستگی بین سرمایه‌های اجتماعی و مشارکت انجام گرفته (عینی) می‌باشد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد. هر چند تمایل به مشارکت در هر دو محله وجود دارد، همچنین بین سرمایه‌های اجتماعی و تمایل به مشارکت همبستگی وجود دارد اما بین سرمایه‌های اجتماعی در دو محله و مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها، همچنین عضویت و مشارکت در نهادهای محلی همبستگی وجود ندارد. البته این عدم همبستگی می‌تواند ناشی از محدودیت‌های پژوهش در بررسی دقیق عوامل تاثیر گذار، ارتباط و تاثیرگذاری هر یک از متغیرها بر پژوهش حاضر باشد. همچنین این امر می‌تواند ناشی

- منطقه‌یک شهر تهران، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۴، شماره ۴، زمستان.
۱۰. شیخی، آرام. سوما کاظمی مقدم. ۱۳۸۹. سرمایه اجتماعی و توسعه پایدار شهری. مورد فاز ۵ شهر اندیشه، نخستین همایش سرمایه‌های اجتماعی.
۱۱. صیدایی، اسکندر و محمدعلی شاپورآبادی و حسین معین آبادی. ۱۳۸۸. دیباچه‌ای بر سرمایه اجتماعی و رابطه آن با مؤلفه‌های توسعه، فصل‌نامه راهبرد یاس، شماره ۱۹.
۱۲. عبداللهی، مجید. ۱۳۸۸. ساختار محله پایدار شهرهای ایران (گذشته، اکنون و الگوی آتی) با تاکید بر شیراز. رساله دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری. استاد راهنما: دکتر مظفر صرافی. دانشگاه شهید بهشتی. دانشکده علوم زمین. گروه جغرافیای انسانی.
۱۳. فنی، زهره، فرید صارمی. ۱۳۹۲. رویکرد توسعه پایدار محله‌ای در کلان شهر تهران مورد محله بهار منطقه ۷. فصل‌نامه جغرافیا و توسعه، شماره ۳۰.
۱۴. معصومی، سلمان. ۱۳۹۰. توسعه محله‌ای در راستای توسعه پایدار کلان‌شهر تهران. تهران، انتشارات جامعه و فرهنگ.
۱۵. مفرح، فاطمه. ۱۳۸۹. بررسی نقش سرمایه‌های اجتماعی در ارتقاء تعلق اجتماعی شهروندان در محله. نخستین همایش شهروندان و تعلق اجتماعی، تهران.
۱۶. موسوی، احمد. ۱۳۸۵. برنامه‌ریزی توسعه محله‌ای با تاکید بر سرمایه‌های اجتماعی مطالعه موردی کوی طلاب- شهر مشهد. رساله کارشناسی‌ارشد شهرسازی. استادراهنما: دکتر علی‌اکبر تقوایی. دانشگاه تربیت مدرس. گروه شهرسازی.
۱۷. موسوی، یعقوب. ۱۳۸۷. بررسی سیاست‌های شهری توسعه اجتماعی نوع محله‌ای شهر تهران. مجموعه خلاصه مقالات همایش ایده‌های نو در مدیریت شهری، مرکز مطالعات شهرداری تهران، صص ۵۹ تا ۶۰.
18. Alison Gilchrist. 2009. The well-connected A networking approach to community development, Second edition, published in Great Britain The Policy Press, University of Bristol.
19. Glen, Klatovsky. and Catherine, Mahony. 2010. The Future of Community Management: Reviewing Our Governance Model Background Paper, NCOSS – Council of Social Service of NSW (NCOSS)

شناسایی نهادهای مردمی فعال در محله‌ها و استفاده از تجارب آن برای مشارکت و همراهی مردم به صورت داوطلبانه.

منابع

۱. ایمانی جاجرمی، حسین. ۱۳۸۰. سرمایه‌های اجتماعی و مدیریت شهری. فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۷ صفحات ۳۴-۴۵.
۲. باوان‌پوری، علیرضا. ۱۳۸۰. نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محله‌ای مورد کوی سجادیه مشهد. رساله کارشناسی‌ارشد جغرافیا. استادراهنما: دکتر عزت‌اله مافی. دانشگاه فردوسی مشهد. دانشکده جغرافیا. گروه جغرافیا.
۳. پاکدل نژاد، مصطفی. محمدسعید فلاح نیاسر. ۱۳۹۱. آشنایی با ساختار، اهداف، وظایف و ماموریت‌های مدیریت محله. معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، کارگروه‌های تخصصی محلات، تهران.
۴. تاجبخش، کیان. ۱۳۸۴. سرمایه اجتماعی: اعتماد، دموکراسی و توسعه، تهران. چاپ اول انتشارات شیرازه.
۵. تولایی، نوین. مریم شریفیان ثانی. ۱۳۸۴. نقش سرمایه اجتماعی در برنامه‌ریزی برای رفاه اجتماعات محلی، مجموعه مقالات نخستین سپوزیسیون سرمایه اجتماعی و رفاه اجتماعی تهران. دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
۶. خاوری، زهرا. راضیه خاوری. ۱۳۹۰. بررسی تأثیر شاخصهای سرمایه اجتماعی بر وضعیت اقتصادی محله مطالعه موردی: محله طلاب، فصل‌نامه مدیریت شهری، ویژه‌نامه بهار و تابستان
۷. خدائی، زهرا. هانیبه هودسنی. ۱۳۸۹. مشارکت شهروندی و هویت محل‌های در رویکرد توسعه پایدار اجتماعات محلی، نخستین همایش مدیریت محله و حقوق شهروندی. تهران.
۸. رهنما، رحیم. رضوی. ۱۳۹۱. بررسی تأثیر حس تعلق مکانی بر سرمایه اجتماعی و مشارکت در محلات شهر مشهد، نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی دوره ۱۷ شماره ۲ تابستان.
۹. سجادی ژیللا، فاطمه سوری. ۱۳۹۱. تحلیل مشارکت‌پذیری زنان: ضرورتی در بهسازی سگونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: محله آبک،

25. Peter Dreier 1996. Community Empowerment Strategies: The Limits and Potential of Community Organizing in Urban Neighborhoods, *Cityscape: A Journal of Policy Development and Research*, 2(2).
26. QUT High-Density Liveability Guide, Sense of Community, Queensland University of Technology.
27. Robert Kowalski, and Inga Kaškelyte 2005. Project Cycle Management Training To Empower Local Communities, Zarzadzanie publication, Berlin.
28. Shamai, Shmuel. 1991. "Sense of place: An empirical measurement", *Israel, Geoforum* 22: 347-358.
29. WATES, NICK, 2008. The Community Planning Handbook: "How People Can Shape Their Cities, Towns and Villages in Any Part of the World" (Earthscan Tools for Community Planning), from Earthscan Publications, UK.
20. Hummon, David, 1992, Community Attachment: Local Sentiment & Sense of Place", Plenum, New York.
21. Kamp, I., K., Van, Leidelmeijer, K., Marsman, G. and de Hollander, A. 2004. Urban environmental quality and human wellbeing: Towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study, *Landscape and Urban Planning*, 65(1-2).
22. Maloney, W., Smith, G. and Stoker, G. 2000. Social capital and urban governance, *political studies*, 48: 802-820.
23. Martins, I., Marques, T.S. 2009. Evaluating Quality Of Life in Cities- Towards New Tools to Support Urban Planning.
24. Oktay, D., Rustemli, A., and Marans, R.W. 2009. Neighborhood satisfaction, sense of community, and attachment: Initial findings from Famagusta quality of urban life study, *6 (1): 6-20*

